

РЕЗЮМЕ

А. В. Гринченко. Роль и деятельность Харьковского Епархиального религиозно-просветительского Братства в честь иконы Озерянской Божией Матери в начале XX ст.

Статья посвящена роли и направлениям деятельности Харьковского Епархиального Братства в честь иконы Озерянской Божией Матери в начале XX ст. В статье рассматриваются причины возрождения и активизации деятельности института братств в указанный период. Освещаются уставные документы, субъекты и методы просветительной, миссионерской, педагогической, литературно-издательской и благотворительной деятельности Братства. Отмечается, что в контексте борьбы с религиозной необразованностью общества в начале XX ст. главное место в структуре сфер деятельности отводится просветительной.

Ключевые слова: братство, устав, читальня, беседа, библиотека, сектантство, штундизм, раскольничество.

SUMMARY

A. Grinchenko. The role and activity of the Kharkov Diocesan religiously-educational Brotherhood in honour of Ozeryanska's icon of Divine Mother at the beginning of the XXth century.

This article is devoted to the role and activities of the Kharkiv Diocesan Brotherhood on honour of Ozeryanskaya Mother of God at the beginning of the XXth century. This research considers the reasons of revival and activization of activity of institute of brotherhoods during the specified period. The authorized documents, subjects and methods of education, missionary, pedagogical, literary publication and charitable activity of brotherhood are investigated. The context of fight against religious ignorance of the society at the beginning of the 20th century the main place in structure of sphere of activity is taken by educational.

Key words: brotherhood, Charter, a reading room, discussion, a library, sectarianism, štundizm, schism.

УДК 372:37.032

С. Є. Лупаренко

Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди

ПРОБЛЕМА ДИТИНСТВА В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ Ш. О. АМОНАШВІЛІ

У статті розкриваються погляди Ш. О. Амонашвілі на проблему дитинства. Схарактеризовано ставлення видатного педагога до дитинства як до важливого періоду дорослішання. Розкрито особливості дитинства, визначені Ш. О. Амонашвілі, а саме: активне формування життєвого досвіду дитини протягом дитинства; наявність у дитини великого потенціалу росту, розвитку, унікальних можливостей і потенційних здібностей до навчання. Визначено основне завдання дорослих – допомога дитині в процесі дорослішання завдяки створенню необхідних умов і підтримці її просувань на цьому шляху.

Ключові слова: дитинство, дитина, дорослішання, досвід, здібності, потенціал.

Постановка проблеми. Протягом ХХ ст. проводилися чисельні дослідження, пов'язані з фізіологічними і психологічними особливостями розвитку дітей, специфікою їх навчання та виховання, що зумовило появу різних технологій навчання, серед яких найбільш розповсюдженими, цікавими й актуальними на сьогоднішній час є гуманістично й особистісно-орієнтовані технології. Вони базуються на визнанні дитини центром педагогічного процесу і спрямовуються на задоволення її пізнавальних потреб, реалізацію природних можливостей і задатків.

Одним з учених, який розробив оригінальну концепцію гуманної педагогіки є Ш. О. Амонашвілі. Його концепція базується на глибокій орієнтації на дитину (її фізіологічні та психічні особливості, потреби, можливості, бажання), що реалізується в організації спільної з учнями діяльності, наданні їм можливості виявити себе та свої задатки, у формуванні позитивної емоційної атмосфери на занятті тощо. Особливе значення в гуманістичній концепції Ш. О. Амонашвілі мають розвиток дитини протягом її дитинства і діяльність дорослих, спрямована на допомогу їй у процесі дорослішання й набуття життєвого досвіду.

Водночас зараз можна спостерігати своєрідне спотворення ідей розвитку дитини, що виявляється у занадто ранньому початку навчання дітей, намаганні дорослих увести дитину в дорослий світ якомога раніше, зникненні суто дитячих ігор, розваг, тощо і заміна їх індустрією розваг для дітей, створеної на кшталт дорослої індустрії розваг тощо. Навіть визнання унікальності дитини подекуди трактується по-своєму: дитині надаються широкі права (на саморозвиток, самореалізацію тощо), які вона інколи втілює на шкоду своєму здоров'ю, проте ніде не прописано її обов'язки. Це призводить до неправильного розуміння сутності дитинства й дитини, перекручування ідей її розвитку, недостатнього розуміння дорослими цих ідей і неповноцінної їх реалізації в педагогічному процесі.

З огляду на це, доцільним і важливим є вивчення проблеми дитинства в педагогічній спадщині Ш. О. Амонашвілі, що сприятиме кращому розумінню особливостей розвитку дитини та ефективній організації її навчання і виховання протягом дитинства.

Дане дослідження є складовою частиною програми науково-дослідної роботи кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

Аналіз актуальних досліджень. У сучасній психолого-педагогічній літературі представлені праці, які досліджують й аналізують педагогічну спадщину Ш. О. Амонашвілі. Так, специфіка гуманно-особистісної

технології навчання й виховання Ш. О. Амонашвілі розкриті у працях С. Акінфієва, В. Бак, Л. Горбачової, О. Гранкіна, В. Ігнатенко, М. Карапетяна, Т. Касатіної, В. Кукушина, О. Мішиної та інших. Психологічні й духовні аспекти навчання й виховання за Ш. О. Амонашвілі аналізуються у працях Н. Ключєвої, О. Коєнова та інших. Питання професійно-педагогічної діяльності видатного педагога, її внеску в педагогічну теорію і практику висвітлені у працях Д. Бикова, М. Богуславського, Д. Зуєва, А. Хрустальнової та інших. Проте питання дитинства в педагогічній спадщині Ш. О. Амонашвілі окремо не розглядалось.

Мета статті – розкрити погляди Ш. О. Амонашвілі на проблему дитинства.

Виклад основного матеріалу. Видатний педагог Ш. О. Амонашвілі вбачав у дитинстві не просто віковий період, коли безтурботна істота бажає гратися, бігати, стрибати. Істинне дитинство – це важливий початковий період життя людини, процес дорослішання, перехід до нового, більш високого стану [1; 3; 7]. Слід відмітити, що діти самі бажають бути дорослими і доводять це прагнення в повсякденному житті. Так, Ш. О. Амонашвілі писав: «Якщо детально проаналізувати всі вчинки дитини, зміст ігор, то буде неважко визначити, що в переважній більшості випадків вона прагне наслідувати дорослих, уявляє себе дорослою, виконує їхні ролі» [1, 20]. Своє прагнення стати дорослими діти реалізують у різних формах повсякденного життя: в іграх, задоволенні пізнавальних потреб, витівках, у наполегливості виявити самостійність тощо. Якщо не зважати на цю провідну рису дитинства – прагнення дитини до дорослішання – неможливо буде створити умови для повноцінного розкриття й розвитку задатків і потенційних можливостей дітей.

Але сама дитина не у змозі завершити процес дорослішання – їй необхідна допомога й турбота дорослих [1; 7]. Проте цей захист і турбота не повинні заважати і протистояти будь-яким змінам, які ведуть дитину до дорослішання, і деформувати її погляди на навколишній світ (наприклад, надавати дітям якомога більше іграшок, розваг, задоволень, обмежувати або навіть позбавляти дитину будь-якої праці, навіть самообслуговування), оскільки це вже буде не захист дитинства, а викривлення його сутності. Таке піклування є, насправді, уповільненням дорослішання дитини, збідніння дитинства і може призвести до того, що діти не будуть своєчасно підійматися з однієї сходинки життя на іншу і довго залишатимуться в минулому.

З іншого боку, у дітей також є власні «дитячі» проблеми, негаразди, які дорослим можуть здаватися дрібними й несерйозними (дорослі люди

не помічають, як інколи дітям важко розв'язувати їхні проблеми, яке в них багатобічне й змістовне життя). Ш. О. Амонашвілі зазначав: «Давайте прислухаємось до розмов, суперечок дітей: вони з усією серйозністю можуть обговорювати дріб'язкові з точки зору дорослої людини питання: як з кубиків побудувати хатинку, як поділити між собою іграшки? У цей час вони зовсім не безтурботні, а занепокоєнні життєво важливими проблемами, і ці клопоти ведуть їх до дорослішання» [1, 20]. Саме протягом дитинства в дітей інтенсивно формуються вольові якості, соціальні вміння та навички, які допоможуть їм у майбутньому розв'язувати вже більш складні життєві ситуації.

Окрім цього, ігри й іграшки, які часто імітують дорослі знаряддя праці, обираються дітьми залежно від їхньої можливості задовольнити потреби дитини в дорослішанні. Також важливе значення у процесі дорослішання дітей відіграють їхні запитання, адже «часто переходять вони межу дитячого розуміння» [1, 20]. Тому дорослі не повинні обмежувати або відкладати пояснення цих запитань дітям, а розкривати цікаві для них явища навколишньої дійсності, оскільки це підтримує й задовольняє пізнавальні інтереси дітей, сприяє створенню атмосфери довіри між дітьми й дорослими, розширює кругозір маленьких дослідників. «Ця невгамовна, повна пригод, труднощів і їх подолання діяльність, спрямована в майбутнє, і є справжнє дитинство наших дітей», – зазначав Ш. О. Амонашвілі. На своїх уроках видатний педагог не залишав без уваги жодне запитання учнів, тим самим стимулюючи їх до роздумів, творчих пошуків, вияву самостійності в пізнанні. Інколи педагог сам не знав правильної відповіді на запитання (наприклад, так було, коли діти запитали Ш. О. Амонашвілі про автора вірша «Яблуко і Шакара» [4]) і пропонував дітям самостійно дізнатися її; подекуди процес пошуку відповідей тривав досить довго (декілька місяців), у ньому були задіяні діти всього класу. Проте коли діти знаходили правильну відповідь, вони отримували величезне задоволення, обговорюючи результати своїх пізнавальних пошуків.

Отже, у спілкуванні, захисті й турботі дорослих про дітей слід йти назустріч їхній потребі в дорослішанні. Ш. О. Амонашвілі радить: «Наше піклування про дитину матиме педагогічний смисл у тому випадку, якщо вона у спілкуванні з нами відчує, що ми ставимося до неї не як до маленької дитини: довіряємо, доручаємо важливі справи, рахуємося з нею, таким чином, робимо процес дорослішання відчутним для неї» [1, 21]. Завдання дорослих – допомогти дітям у їхньому дорослішанні, підтримуючи найменші просування на цьому шляху.

З огляду на це Ш. О. Амонашвілі була сформульована така заповідь, яка відображає закономірності розвитку дитини: «Сприяти дорослішанню дитини відповідно до її сил, які розвиваються, означає робити її дитинство радісним, захоплюючим, емоційно насиченим. І навпаки: уповільнюючи цей рух до дорослішання шляхом надання дитині повної свободи з тією вдаваною логікою, що неможна віднімати в неї дитинства, означає позбавлення її істинного почуття переживання радості дитинства» [3, 201]. При цьому, педагог зауважував, що кожне спілкування дитини з дорослими (батьками, учителями) має вселяти в неї радість і оптимізм.

Серед особливостей дитинства Ш. О. Амонашвілі виокремлює такі [1]:

– саме в дитинстві відбувається активне формування життєвого досвіду дитини, виходячи з якого вона будуватиме свою власну діяльність у майбутньому.

Так, Ш. О. Амонашвілі вважав, що формування особистості міцно спирається на життєвий досвід дитинства. І завдання вчителя в цьому процесі – допомогти дітям збагатитися безцінним досвідом. Багатобічний життєвий досвід дитинства є сприятливим фундаментом для формування неповторної особистості [2; 4; 6]. Виходячи з цього, Ш. О. Амонашвілі сформулював педагогічну заповідь: чим більш багатобічним є в дитини досвід дитинства, тим успішніше вона може вплітати його в надзвичайно багатий досвід людства [6, 85].

Проте це не означає, що життєвий досвід дитинства треба налаштувати під досвід людства, і навпаки. Дитина завдяки своїм природним властивостям, різноманітній діяльності й спілкуванню пізнає навколишній світ, знайомиться з надбаннями людства, що збагачує її власний досвід, завдяки якому вона згодом може збагатити досвід людства. Ш. О. Амонашвілі зауважував: «Багатобічний життєвий досвід дитинства є сприятливим ґрунтом, і посіяне в ньому очищене насіння багатого досвіду людства може дати найрідкісніший урожай – неповторну особистість» [4, 12].

Таким чином, дорослі мають насичувати життя дитини якомога більшою кількістю різноманітних цікавих видів діяльності, іграшок, ігор задля їхнього різнобічного впливу на дитину та її повноцінного розвитку. Засвоюючи досвід людства, накопичений тисячоліттями, дитина використовує його у своїй діяльності, тим самими збагачуючи його.

– у дитинстві особистість володіє великим потенціалом росту, розвитку, унікальними можливостями і потенційними здібностями до навчання, зокрема до оволодіння мовами, формування комунікативних і соціальних умінь та навичок.

Дитинство, на думку Ш. О. Амонашвілі, володіє значними резервами і потенціалом для навчання й розвитку дитини, а також має великий виховний вплив на неї, оскільки воно « ... приходиться до людини як приплив енергії, як сила та як душа, несучи з собою пам'ятні події, яскраві образи, випадки, що могли озлобити або ошчасливити її в тому минулому. Без пам'ятних днів у людини не було б минулого взагалі. Пам'ятні дні зазвичай існують у душі людини без точних календарних визначень, але вони існують як натхнення, розуміння, переживання, співчуття, прагнення» [5, 476]. Саме завдяки значним потенційним можливостям дитини, разом з її пізнавальними потребами, створюється фундамент для навчання й виховання дітей, їхнього повноцінного розвитку.

Необхідно відмітити, що Ш. О. Амонашвілі вірив у безмежні можливості дітей і закликав учителів і батьків позбавитися стереотипів щодо вікової обмеженості дітей, їхньої неможливості виконувати певні (складні з точки зору дорослих) завдання. Педагог писав: «У ствердженні «Дитина не зможе» я бачу скоріш за все не захист дітей від зазіхань на природний хід їхнього розвитку, а відмежування їх від дійсних здібностей» [3, 116]. Виявляючи невіру в те, що дитина щось може зробити, дорослі тим самим демонструють не стільки обмеженість задатків дитини, які постійно розвиваються, скільки обмеженість їхніх уявлень про неї. І вчитель має бути впевненим у силах дитини, які розвиватимуться і зміцнюватимуться при правильному підході педагога. «Немає меж здібностям дитини, якщо педагог виявляє до неї оптимістичне і творче ставлення», – писав Ш. О. Амонашвілі.

Велике значення для повноцінного розвитку дитини, її щасливого дитинства вчений надавав стосункам дітей і дорослих (учителів, батьків).

Найближчими людьми для будь-якої дитини є її батьки й родичі. Ш. О. Амонашвілі радив їм читати якомога більше педагогічної літератури, щоб збагачувати власні знання з питань виховання і навчання дітей, більше часу проводити з ними, граючись, бешкетуючи, прогулюючись, відкриваючи дітям таємниці свого дитинства або просто спілкуючись. Особливу роль у вихованні дітей, на думку вченого, відіграють бабусі й дідусі, які будують зі своїми онуками особливі, специфічні, несхожі на інші стосунки, оскільки бабусі й дідусі володіють мудрим, безцінним життєвим досвідом, який робить їх більш ніжними, м'якими, чуйними, розуміючими. До того ж, в їхній любові до онуків поєднуються батьківська любов і співчуття до дитини через її безпорадність і незахищеність. Ш. О. Амонашвілі зазначав: «Якщо людина пройшла своє дитинство без

спілкування з найдобрішими, найніжнішими, наймудрішими людьми, які її палко кохають, – з дідусями й бабусями, це означає, що вона втратила тисячу чарівних казок, тисячу захоплюючих прогулянок, тисячу радостей від здійснення бажань, тисячу мудрих повчань, у тисячу разів більше виявилася незахищеною, у тисячу разів більше спіткнулась об камені, і в тисячу разів більше не співчували їй в її горі» [4, 155]. Отже, найближчі люди, як ніхто інший, здатні наповнити дитинство радістю, яскравими барвами, теплотою стосунків і щирістю, закласти основу для формування різних якостей особистості, її досвіду поведінки, світогляду.

Педагогам Ш. О. Амонашвілі радив якомога частіше згадувати про своє дитинство, свої витівки, переживання. У цьому він убачав ключик до істинної природи дитини, а також до розуміння сутності й особливостей дитинства. Педагог писав: «Треба зрозуміти, навіщо існує дитинство, щоб звернутися до свого дитинства і через нього ввійти в життя своєї дитини. Дорослі постійно мають пам'ятати, що дитинство існує зовсім не наперекір вихователям, воно дар природи людині, щоб вона вічно пізнавала безмежне» [4, 96].

Водночас разом з маленькими дітьми вчитель може переживати заново своє власне дитинство (у спогадах або виконуючи ту ж саму діяльність, що й діти, переживаючи ті ж самі емоції), що також допоможе йому краще зрозуміти почуття, бажання і потреби дітей, а також подолати той бар'єр, що відділяє його від дітей. «Щоб діти прийняли мене до свого світу, я повинен прийти до них зі своїм власним дитинством як із запорукою того, що я не чужий», – писав Ш. О. Амонашвілі [6, 74]. Проте пережити наново своє дитинство може лише той учитель, який бачить і відчуває, що діти йому довіряють, люблять, поважають, приймають його як рідну за духом людину [5].

Прожити в дитині своє дитинство – це надійний шлях для того, щоб діти довірилися учителю, оцінили доброти його душі, прийняли його любов. Це також і шлях пізнання життя дитини. Глибоке вивчення її життя, рухів її душі можливе лише тоді, коли вчитель пізнає дитину в самому собі [5, 512].

Отже, повернувшись до свого дитинства, учитель може знайти там «ключик» до розуміння дітей [6; 8].

Дитина з раннього дитинства – соціальна істота, яка переносить у гру те, що бачить у навколишньому світі й житті. Учитель повинен «модельовати себе» трохи старшим, ніж ті діти, з якими він спілкується, і тоді учень дорослішатиме разом з учителем. Дитинство завершується тоді, коли вже немає бажання дорослішати. Якщо дитина ламає іграшки, бешкетує – вона пізнає світ і при цьому дорослішає [6, 14].

Водночас Ш. О. Амонашвілі вважав, що треба поважати витівки, пустощі дітей, оскільки зазначав, що «витівки дитини – це мудрість дитинства», вияв дитиною творчості, прагнення до нестандартної поведінки [6, 28]. З витівниками треба завжди бути уважним, але не можна обмежувати їхню свободу. Пробуджена в дитинстві витівка, яка не заспокоює дитину, сприяє її творчим пошукам і подальшим просуванням у житті.

У своїх педагогічних працях [1; 6] Ш. О. Амонашвілі ставив питання необхідності навчання дітей шестирічного віку, а також чи не позбавляємо ми цим дитинства шестирічок. Видатний учений уважав, що сучасні діти відрізняються підвищеною допитливістю, цікавістю до різних предметів і явищ навколишнього світу, прагнуть до більш складних видів діяльності, зокрема до навчання. Водночас наукові експерименти довели, що шестирічні діти успішніше оволодівають читанням, писанням, рахунком, ніж семирічні й восьмирічні діти. Це пояснюється тим, що обсяг знань першого класу цілком задовольняє коло інтересів шестирічних дітей, а для семирічних дітей воно втрачає свою пізнавальну цікавість, їм потрібна вже більш складна розумова діяльність [9].

Тому Ш. О. Амонашвілі дійшов висновку, що правильним навчанням шестирічок, що відповідає їхнім віковим та індивідуальним особливостям, ми не позбавляємо їх дитинства, а навпаки, задовольняємо їхні пізнавальні потреби.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, Ш. О. Амонашвілі вбачав у дитинстві важливий період дорослішання. Учений виокремлював певні особливості цього періоду, а саме: протягом дитинства відбувається активне формування життєвого досвіду дитини; у дитинстві особистість володіє унікальними властивостями і потенційними можливостями (великим потенціалом росту, розвитку, значними потенційними здібностями до навчання тощо). Завдання дорослих у цей важливий для дитини період полягає в тому, щоб допомогти їй у процесі дорослішання, створюючи необхідні умови й підтримуючи її найменші просування на цьому шляху.

Дана стаття не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Перспективним може бути дослідження образу дитини в гуманістичній педагогіці Ш. О. Амонашвілі; проблеми дитинства й розвитку дитини в педагогічній спадщині видатних психологів і педагогів (К. М. Вентцеля, Л. С. Виготського, В. О. Сухомлинського та інших).

ЛІТЕРАТУРА

1. Амонашвили Ш. А. В школу – с шести лет / Ш. А. Амонашвили. – М. : Педагогика, 1986. – 176 с.
2. Амонашвили Ш. А. Жаркие каникулы Томов Соьеров / Ш. А. Амонашвили // Учительская газета. – 1984. – 1 сентября.
3. Амонашвили Ш. А. Здравствуйте, дети! : пособие для учителей / Ш. А. Амонашвили. – М. : Просвещение, 1988. – 208 с.
4. Амонашвили Ш. А. Как живете, дети? : пособие для учителя / Ш. А. Амонашвили. – М. : Просвещение, 1986. – 176 с.
5. Амонашвили Ш. А. Личностно-гуманная основа педагогического процесса / Ш. А. Амонашвили. – Минск : «Университетское», 1990. – 560 с.
6. Амонашвили Ш. А. Психологические основы педагогики сотрудничества: Книга для учителя / Ш. А. Амонашвили. – К.: «Освита», 1991. – 111 с.
7. Амонашвили Ш. А. Радость выбора / Ш. А. Амонашвили // Известия. – 1984. – 21 марта.
8. Амонашвили Ш. А. Ходил ли ты, учитель, в коротеньких штанишках? / Ш. А. Амонашвили // Учительская газета. – 1986. – 25 января.
9. Амонашвили Ш. А. Этот самый трудный год / Ш. А. Амонашвили // Книжное обозрение. – 1986. – 17 октября.

РЕЗЮМЕ

С. Е. Лупаренко. Проблема детства в педагогическом наследии Ш. А. Амонашвили.

В данной статье раскрываются взгляды Ш. А. Амонашвили на проблему детства. Охарактеризовано отношение выдающегося педагога к детству (как к важному периоду взросления). Раскрыты особенности детства, определенные Ш. А. Амонашвили, а именно: активное формирование жизненного опыта ребенка в детстве; наличие у ребенка большого потенциала роста, развития, уникальных возможностей и потенциальных способностей к обучению. Определено основное задание взрослых – помощь ребенку в процессе взросления благодаря созданию необходимых условий и поддержке его продвижений на этом пути.

Ключевые слова: *детство, ребенок, взросление, опыт, способности.*

SUMMARY

S. Luparenko. The problem of childhood in pedagogical heritage of Sh. Amonashvili.

Sh. O. Amonashvili's views on the problem of childhood are revealed in this article. The famous pedagogue's attitude to childhood (as to the main period of growing-up) is characterized. The peculiarities of childhood distinguished by Sh. O. Amonashvili are revealed. They are active formation of child's life-time experience in childhood; person's having great growth and development potential, unique opportunities and potential learning abilities etc. Adults' main task is determined – helping a child in the process of growing up due to the creation of the necessary conditions and support of all his/her advancements on this way.

Key words: *childhood, child, growing-up, experience, abilities.*